

Ковальчук О.М.,
доцент кафедри теорії права та держави
юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0002-2167-769X

ОСОБЛИВОСТІ ІДЕОЛОГІЗАЦІЇ ТА ПОЛІТИЗАЦІЇ ПРАВOROЗУМІННЯ В ПІСЛЯРЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПЕРІОД

FEATURES OF IDEOLOGIZATION AND POLITICIZATION OF LEGAL CONSCIOUSNESS IN THE POST-REVOLUTIONARY PERIOD

У статті проаналізовано особливості ідеологізації та політизації праворозуміння в післяреволюційний період. Важливим із позиції сьогодення є перегляд основних наукових позицій щодо тогочасного, післяреволюційного розуміння права й найважливіших його аспектів, із метою визначення характерних особливостей та простежування впливу ідеологічних поглядів державних діячів і політиків на формування концепцій праворозуміння.

Основною особливістю ідеологізації та політизації праворозуміння в післяреволюційний період стала марксистсько-ленінська теорія. Марксистсько-ленінська теорія лежала в основі будь-якого типу праворозуміння у вказаний період. Зазначаючи впливу з боку влади більшовиків, розуміння права зводилось до того, що воно вважалось лише перехідною ланкою до ідеального суспільства, що має неодмінно зникнути в процесі еволюції останнього.

Другою особливістю ідеологізації та політизації праворозуміння після революції було те, що абсолютно будь-які типи або підходи до розуміння цієї багатоаспектної категорії характеризувалися позитивістськими спрямуваннями, яким передбачалось, що право походить безпосередньо від держави, оскільки остання санкціонує та затверджує правові норми, що й врегульовують поведінку соціалістичного суспільства.

Третя особливість, яка характеризує післяреволюційне праворозуміння, полягала у тому, що пріоритетним типом розуміння права був соціалістичний, що виходив із політики соціалізму.

Четверта особливість праворозуміння в післяреволюційний час полягає в тому, що право визнавалось переважно публічним, а про існування приватного права фактично не могла йти мова. Право радянського періоду мало імперативний характер, було аспектом державної політики, забезпечувалось партійною владою, що зумовлювалось наявною формою державно-правового режиму.

П'ятою особливістю ідеологізації й політизації поглядів щодо розуміння права в післяреволюційний час є психологічна зумовленість виникнення та існування права. Післяреволюційний період характеризувався становленням радянської ідеології, яка мала в основі ідеї соціалізму та комунізму, які, безумовно, вплинули на розуміння права.

Ключові слова: *праворозуміння, право, правова думка, ідеологізація, позитивістський підхід, соціалістичне право, політизація, післяреволюційний період.*

In the article features of ideologization and politicization of legal consciousness in the post-revolutionary period are analyzed. It is important from today's point of view to review the main scientific positions on the that time and post-revolutionary understanding of law and its most important aspects, in order to determine the characteristics and trace the influence of ideological views of statesmen and politicians on the formation of concepts of legal consciousness.

The main feature of the ideologization and politicization of legal consciousness in the post-revolutionary period was the Marxist-Leninist theory. Marxist-Leninist theory was the basis of any type of legal understanding in this period. Under the influence of the "Bolshevik" government, the understanding of law was reduced to the fact that it was considered only a transitional link to an ideal society, which must inevitably disappear in the process of evolution of the latter.

The second feature of ideologizing and politicizing the understanding of law in the post-revolutionary period was that absolutely any type or approach to understanding this multifaceted category was characterized by positivist trends, which assumed that law comes directly from the state, as the latter authorizes and approves legal norms, that regulate the behavior of socialist society.

The third feature that characterizes the post-revolutionary legal consciousness was that the priority type of understanding of law was socialistic, based on the policy of socialism.

The fourth feature of legal consciousness in the post-revolutionary period is that the law was recognized as mostly public, and the existence of private law could not actually be discussed. The law of the Soviet period was imperative, was an aspect of state policy, provided by party power, due to the existing form of state and legal regime.

The fifth feature of ideologizing and politicizing views on the legal consciousness in the post-revolutionary period is the psychological conditionality of the origin and existence of law. The post-revolutionary period characterizes the formation of Soviet ideology, which was based on the ideas of socialism and communism, which certainly influenced the understanding of law.

Key words: *legal consciousness, law, legal thought, ideologization, positivist approach, socialistic law, politicization, post-revolutionary period.*

Українська держава має багатомісячну історію, протягом якої вона зазнавала впливу з боку різноманітних факторів, що мали як політичний, так й соціальний і юридичний характер. З моменту виникнення перших державних утворень на території українських земель відбувалися значні зрушення, що так чи інакше впливали на право, зокрема на його розуміння, визначення джерел його походження тощо.

В юридичній науці є широкий перелік поглядів та наукових позицій із приводу праворозуміння, кожна з яких заслуговує на увагу і вивчення. Разом із тим необхідно виділити такий важливий етап в історії, як революція 1917 року, що також мала місце й на українських землях. Із приходом до державної влади більшовиків відбулося її тотальне перезавантаження, здійснювалися реформи й удосконалення суспільно-політичних інститутів, зокрема права. Чинна на той час ідеологія соціалізму та поступове прямування до комунізму, безумовно, вплинули як на нормотворчий процес, так і на процес праворозуміння.

Актуальним є перегляд основних наукових позицій щодо тогочасного, післяреволюційного розуміння права й найважливіших його аспектів, із метою визначення характерних особливостей та простеження впливу ідеологічних поглядів державних діячів і політиків на формування концепцій праворозуміння.

Зазначене зумовило **мету** статті, якою є визначення та характеристика особливостей ідеологізації та політизації праворозуміння в післяреволюційний період.

Першою особливістю ідеологізації та політизації праворозуміння в післяреволюційний період є те, що фундаментом праворозуміння стала марксистсько-ленінська теорія.

Положення марксизму про класово-вольовий зміст права було перенесене В. Леніним на формування радянського права. Стверджувалося, що в суспільстві, де відсутні антагоністичні класи, в праві виражається воля всіх дружніх класів і верств суспільства, керованих робочим класом. Тим самим підтверджувалася ідея, що класовість права є його постійною об'єктивною ознакою. Конкретизуючи положення К. Маркса, В. Ленін писав, що на першій фазі комуністичного суспільства буржуазне право скасовується не цілком, а лише частково, в міру вже досягнутого економічного перевороту, тобто щодо засобів виробництва. Буржуазне право визнає їх приватною власністю окремих осіб, а соціалізм робить їх спільною власністю, і тільки в цій частині буржуазне право відпадає. Але

воно залишається в іншій частині – як регулятор розподілу праці і розподілу продуктів між членами суспільства. Такий недолік В. Ленін вважає неминучим на першій фазі комунізму (після повалення капіталізму), бо люди відразу не навчаться працювати на суспільство без норм права, оскільки для цього немає необхідних економічних умов. Інших же норм, крім буржуазного права, немає. Право відмирає повністю тоді, коли суспільство виконуватиме правило: «Від кожного по здібностям, кожному за потребами», тобто коли люди настільки звикнуть до дотримання основних правил суспільного життя і коли їх праця буде настільки продуктивною, що вони добровільно будуть трудитися за здібностями [1, с. 100]. Безумовно, марксистська теорія була взята за основу більшовиками в процесі формування їхньої власної ідеології й державної політики. Варто наголосити, що ідеальним варіантом розвитку радянського суспільства було фактичне скасування права, оскільки люди мали б слідувати його приписам без існування відповідного державного примусу. Тобто право трактувалося як свідомість людини, усвідомлення нею тих чи інших дій, справедливості й інших морально-етичних понять, категорій та явищ тощо.

К.Г. Волинка вказує, що марксистська теорія права, як і вчення марксизму загалом, ґрунтується на матеріалістичній філософії. Відповідно до поглядів К. Маркса і Ф. Енгельса, право розглядається як частина надбудови над економічним базисом суспільства. Покликане до життя матеріальними умовами життя суспільства, воно справляє на нього зворотний вплив. Головною у праві основоположницею марксизму вважали його класову природу. Для марксистської теорії характерний розгляд права в тісному зв'язку з державою, яка не тільки формує, але й забезпечує реалізацію права. Марксистська теорія права, безсумнівно, вплинула на матеріалістичне розуміння права. Незважаючи на те, що в наш час марксистська теорія зазнає справедливої критики і переосмислення, багато висновків марксистського вчення про право, як і про державу, і в сучасних умовах зберігають своє значення [2, с. 94]. У післяреволюційний період марксистська теорія набуває широкого значення й здійснює вагомий вплив на розуміння права та на його тлумачення. Важливо зазначити те, що за марксистською ідеологією, яка панувала на той час, право було фактично частиною держави й існувало в тісному взаємозв'язку з нею, в цьому проявляються позитивістські погляди науковців на це суспільне явище.

Відповідно до марксистсько-ленінської концепції, в основі виникнення права, його функціонування і неминучого відмирання лежать класово-економічні причини. Класова теорія обмежує життя права (як і держави) історичними рамками класового суспільства. Вона вважає, що право – історично минуше явище, яке необхідне суспільству лише на певному етапі його розвитку. Із зникненням класів воно повністю втрапить свою соціальну цінність. Марксистсько-ленінська теорія стверджує, що правове явище, похідне від держави, повною мірою визначається його волею. Проголошуючи пріоритет держави над правом, марксизм суперечить теорії правової держави, що не заперечує її провідної ролі в правотворчості, однак вважає, що саме держава має підкорятися законам, а не стояти над ними [1, с. 100–101]. З огляду на наведені положення, доцільно зазначити, що тогочасні тенденції до праворозуміння передбачали, що у процесі еволюції суспільства та приходу до комунізму право зникне й поведінка людей буде саморегулюватись, без здійснення впливу на неї державних органів, державного примусу тощо.

Марксистсько-ленінська теорія лежала в основі будь-якого типу праворозуміння у вказаний період. Зазнаючи впливу з боку влади більшовиків, розуміння права зводилось до того, що воно вважалось лише перехідною ланкою до ідеального суспільства, що має неодмінно зникнути у процесі його еволюції.

Другою особливістю ідеологізації та політизації праворозуміння після революції було те, що абсолютно будь-які типи або підходи до розуміння цієї багатоаспектної категорії характеризувались позитивістськими спрямуваннями.

Л.П. Расказов констатує, що з часом погляди радянських теоретиків права еволюціонували в бік етатистського позитивізму. Особливо це наочно видно на прикладі еволюції поглядів одного з найвизначніших теоретиків права Є.В. Пашуканіса. У перші роки радянської влади він відстоює погляди Маркса на право після-революційного періоду як буржуазне право, історично найбільш розвинений, останній тип права, після якого неможливий будь-який новий тип права. З цих позицій він відкидає можливість «пролетарського права». За ці принципи Є.В. Пашуканіса критикували, і тому у другій половині 1920-х рр. він переходить до визнання наявності нового (післяреволюційного і після-буржуазного) «радянського права» з «особливою, специфічною природою». Але для збереження хоча б зовнішньої, словесної видимості своєї концептуальної послідовності він не називає його «пролетарським правом». У 1930-і рр. Є.В. Пашуканіс висуває концепцію соціалістичного права. Під «соціалістичним правом» як «знаряддям політики пролетаріату» Пашуканіс має на увазі систему «норм права», що встановлюються органами диктатури пролетаріату.

Відмовляючись від своєї колишньої позиції, він почав тлумачити радянське право як право соціалістичне з самого початку його виникнення [3, с. 202–203]. У період становлення й розвитку радянської влади, зокрема після революційних подій, відбувається утворення відповідної ідеологічної політики, яка не допускала існування альтернативних поглядів, зокрема щодо праворозуміння. З наведеного можна простежити, що право на той момент тлумачилось як результат діяльності держави, волі органів державної влади, за допомогою якої здійснювалась регламентація суспільно-правових відносин.

В основу нового розуміння права лягла дефініція, запропонована А.Я. Вишинським в липні 1938 р. на Всесоюзній нараді працівників науки радянського права: «Радянське соціалістичне право – сукупність правил поведінки (норм), встановлених або санкціонованих соціалістичною державою, які виражають волю робітничого класу і всіх трудящих, правила поведінки, застосування яких забезпечується примусовою силою соціалістичної держави». Основні постулати нового розуміння права, який стверджує загальнообов'язкову «єдино вірну» марксистсько-ленінсько-сталінську лінію в юридичній науці, зводилися до такого: а) в центрі поняття права встала тоталітарна держава, що встановлює і санкціонує правові норми й забезпечує їх примусове виконання; б) роль суспільства у формуванні права була зведена нанівець; в) право – інструмент затвердження потужності державного апарату, засіб державного примусу; г) накази і розпорядження тоталітарної диктатури оголошувалися найпрогресивнішим соціалістичним правом; г) всі інші концепції (зокрема радянських юристів попереднього періоду) оголошувалися «ворожими», «антимарксистськими». Таким чином, на радянському «правовому фронті» утвердилася «генеральна лінія», підкріплена реаліями масового терору [4, с. 969–970]. Політичний режим, який сформований у післяреволюційний період та затверджувався протягом ХХ ст., передбачав існування єдиної концепції, теорії – теорії комунізму, й державою здійснювались усі заходи, спрямовані на недопущення виникнення альтернативних поглядів із приводу сутності держави або права. Тогочасна концепція праворозуміння була позитивістською за своєю природою та не передбачала якусь участь людей у формуванні або затвердженні права, правових норм тощо.

Для праворозуміння в післяреволюційний період характерним було превалювання позитивістського напрямку, який передбачав, що право походить безпосередньо з держави, оскільки остання санкціонує та затверджує правові норми, що й врегульовують поведінку соціалістичного суспільства.

Разом із тим деякі науковці все ж таки визнавали право як результат суспільства, як втілення

його звичаїв, традицій, які однак безпосередньо затверджувались лише державою. Тому третя особливість, яка характеризує післяреволюційне праворозуміння, полягає в тому, що пріоритетним типом розуміння права був соціалістичний, що виходив із політики соціалізму.

М.О. Чельцов-Бебутов спробував розкрити зміст революційної правосвідомості крізь призму кримінального права [5, с. 21]. Він виділив найважливіші ідеї, які мали закладатись в основу кримінального закону:

1) якщо покарання – міра оборонна, а злочин – продукт певних соціальних умов і не акт вільної волі, то з кодексу мали бути рішуче вигнані ідеї провини і відплати. В основу кодексу мала бути покладена ідея захисту суспільства;

2) у загальну частину кодексу необхідно ввести особливу класифікацію злочинців для визначення ступеня небезпеки злочинця і вибору згідно з цим заходів захисту;

3) не вимагається чітко визначення ознак злочину в Особливій частині кодексу, бо із зарахуванням злочинців до певної категорії відпаде необхідність розмежування складних складів злочинів. Із точки зору захисту суспільства від злочинних посягань байдуже, чи вчинив чоловік привласнення або крадіжку, що стала передумовою голоду;

4) із системи покарань мала бути викреслена страта внаслідок її невідплатності, неподільності і бунтівного впливу на громадську психіку. Також мали бути скасовані довічне позбавлення волі, безстрокове позбавлення прав, зате мали бути широко застосовані інститути звільнення від відбування покарання та реабілітація;

5) праця має бути покладена в основу системи покарань. Деякі із зазначених вище положень отримали в тій чи іншій мірі законодавче закріплення в радянському кримінальному праві. Наприклад, інститут умовного засудження широкого застосовувався в практиці радянських судів, а місця позбавлення волі за радянських часів називалися виправно-трудовами установами, в них широко використовувалася праця засуджених [5, с. 45–49].

З огляду на висунуті науковцем ідеї та концепцію можна простежити тогочасну політику агітації в Радянському Союзі. Злочини або будь-які правопорушення становили собою результат незадовільного регулювання діяльності суспільства, тому останнє фактично й визнавалось винним. Окрім того, запропоновані М.О. Чельцовим-Бебутовим положення характеризувались тим, що безпосереднє покарання правопорушника має спрямовуватись на задоволення інтересів та потреб суспільства, а не суто на покарання й засудження останнього, що було економічно невігідним.

В умовах переосмислення сутності держави й права у післяреволюційний період Є.В. Пашуканісом в 1936 р. була висунута концепція «соціалістичного права». Ця концепція в умовах

перемоги соціалізму була природним продовженням уявлень про наявність якогось небуржуазного (пролетарського, радянського) права. В історії радянської юридичної науки і формування офіційного радянського праворозуміння особливе місце займає Перша Нарада з питань науки радянської держави і права (16–19 липень 1938 р.), де була зроблена наступна спроба посилення позицій юридичного позитивізму. Його організатором був підручний Й. Сталіна на «правовому фронті» А.Я. Вишинський, тодішній директор Інституту права та одночасно Генеральний прокурор СРСР. У доповіді А.Я. Вишинського і було подане формулювання загального визначення права: «Право – сукупність правил поведінки, що виражають волю панівного класу, встановлених в законодавчому порядку, а також звичаїв і правил гуртожитку, санкціонованих державною владою, застосування яких забезпечується примусовою силою держави в цілях охорони, закріплення і розвитку суспільних відносин і порядків, вигідних і бажаних панівному класу» [1, с. 102]. Знову ж таки наведене визначення характеризується тим, що право є волею панівного класу, тобто суспільства, й віддзеркалює його інтереси та задовольняє потреби. Не можна взяти до уваги те, що разом із соціалістичним типом праворозуміння все ж залишалася позиція, що право виходить із законів, які встановлюються державою та забезпечуються її примусовою силою.

Отже, з огляду на викладені наукові позиції, необхідно зазначити, що чинна ідеологія соціалізму, безумовно, впливала на розуміння права, тим самим визначаючи його як віддзеркалення інтересів, що спрямоване на задоволення його потреб та регуляцію поведінки кожного члену.

Четверта особливість праворозуміння у післяреволюційний час полягає в тому, що право визнавалось переважно публічним, а про існування приватного права фактично не могла йти мова.

За часів радянської влади правова наука у своїй системі здебільшого не визнавала виокремлення приватного права поряд із публічним. Визначною з цього приводу стала позиція В. Леніна, висловлена у відомій записці Д. Курбському: «Ми нічого приватного не визнаємо, для нас все в галузі господарства є публічно-правовим, а не приватним» [6, с. 262]. Зазначена марксистсько-ленінська ідеологія вплинула й на праворозуміння, що мало своїм наслідком нівелювання будь-яких наукових позицій до виділення приватного права та взагалі поділу права на публічне й приватне.

Як зазначає В.В. Галуцько, в радянський період, зокрема післяреволюційний, будь-які дослідження, що стосувалися виділення приватного права або існування такого, взагалі не проводились, оскільки на офіційному рівні «дуалізм права» не визнавався. І лише після обрання

колишніми радянськими республіками курсу на побудову правової держави з'являються праці, присвячені цій проблематиці, – С.С. Алексєєва, В.С. Нерсєсянца, Ю.О. Тихомирова та ін. [7, с. 179]. Протягом періоду формування й поступової еволюції праворозуміння відбувається визнання та дослідження приватного права як такого. Що стосується періоду після революції, то упродовж того часу ідеологія зводилась до тлумачення права виключно як публічного, з відсутністю приватного права людини та громадянина.

В. Бошко у праці з історії світової правової думки, яка залишалася єдиним радянським підручником у цій сфері з 1925 по 1955 рр., стверджує, що в умовах нової радянської правової і економічної політики цей поділ не має значення внаслідок скасування приватної власності на засоби виробництва та піднесення колективного й суспільного інтересу над приватним. У цей період часу практично усі суспільно-правові відносини отримують характер публічних. Пояснюється це тим, що будь-яке порушення суб'єктивного права мало суспільно небезпечний характер, наслідком чого ставало вжиття заходів державного примусу [8, с. 139]. Як можна прослідкувати з наведеного твердження, становлення соціалізму й знищення інституту приватної власності мало наслідком формування концепції до розуміння права виключно як публічного. Держава була єдиним джерелом права й брала участь практично в будь-яких правовідносинах із соціумом, саме тому можна констатувати переважання публічного права над приватним.

Право радянського періоду мало імперативний характер, було аспектом державної політики, забезпечувалося партійною владою, що зумовлювалось формою державно-правового режиму. При цьому стримувалося повне волевиявлення, мало місце проникнення держави у всі сфери суспільного життя, розчинення приватного права як такого у праві публічному [9, с. 356]. Така політика держави, безумовно, вплинула на тогочасне праворозуміння. тому більшість науковців тлумачать право як «соціалістичне», «публічне», тобто як таке, що належить усьому народу, в тому числі й державі, а не окремим особам.

У зв'язку з політикою держави становлення ідей соціалізму, будь-яке «приватне» не визнавалось, а тому право вважалось виключно публічним явищем або категорією, що також можна простежити в наукових працях вчених того часу.

П'ятою особливістю ідеологізації й політизації поглядів щодо розуміння права в післяреволюційний час є психологічна зумовленість виникнення та існування права.

Яскравим представником психологічної концепції праворозуміння був М.А. Рейснер, який фактично імплементавав дореволюційну теорію Л.І. Петражицького в «радянське право». На

думку науковця, право «в такій же мірі – якщо навіть не в більшій, ніж інші галузі ідейної або ідеологічної форми – є породженням несвідомого пристосування до середовища або, кажучи терміном Л.І. Петражицького, емоційного життя людини. Завдяки такому розумінню права з нього остаточно було стягнуто блискучий костюм свідомості і раціональної чистоти, яким воно було ще з часів природного права і Великої французької революції». Аналізуючи теорію Л.І. Петражицького, М.А. Рейснер вказував на те, що досліджуючи право як особисте переживання, останній, незважаючи на всю надзвичайну обережність, не міг цілком залишитися в рамках ізольованого індивіда, але так чи інакше був примушений поставити його у зв'язок із навколишнім середовищем, а отже, і порушити питання про взаємозалежність психічних переживань й господарських умов [10, с. 18]. Як Л.І. Петражицький, так і М.А. Рейснер фактично передбачали зумовленість виникнення права як прояву психології людини, навіть у той час, коли політика соціалізму передбачала дещо інакший підхід до його розуміння.

Вчення Л.І. Петражицького, як зазначає М.А. Рейснер, призвело до повної розбіжності з поглядами офіційного і панівного правопорядку. Психологічний аналіз права змусив його дійти переконання, що, крім позитивного або навіть офіційного права, є величезні сфери права, які в жодні звичаї і кодекси не включені. Крім того, він мав дійти висновку, що є в наявності не тільки якась ідеальна або абстрактна справедливість, але справжнісіньке право, назване їм інтуїтивним. За вченням Л.І. Петражицького, інтуїтивне право має індивідуальний, мінливий характер, воно визначається особливими умовами життя кожної людини, її характером, вихованням, соціальним становищем, професією, знайомствами і т. п. [10, с. 19–20]. Науковець фактично відходив від суто позитивістського мислення з приводу розуміння права й передбачав, відповідно, виникнення цього соціального явища зі свідомості або несвідомості людей. Науковець трактував право як «революційну творчість мас».

На підтвердження зазначеної теорії інноваційної революційної радянської влади того часу необхідно надати твердження А.В. Луначарського, який був з 1917 по 1929 рр. народним комісаріатом освіти в радянському уряді і зазначав: «Право є інтуїтивним і таким, що відбиває класові інтереси мас й створюється на основі нового господарського укладу, що може чітко сформулюватись лише в процесі безпосередньої правової революційної творчості. Такий закон революцій і, перш за все, великих переворотів, які не мають прецедентів» [11, с. 15–16]. Зважаючи на наведене твердження, можна констатувати наявність психологічного фактора виникнення та існування права, що передбачав як джерело його формування несвідоме

бажання радянського народу мати відповідний регулятор їхньої суспільної поведінки.

Ще більш яскраво цю думку неодноразово висловлював у своїх творах В.І. Ленін: «Демократизм Радянської влади та її соціалістичний характер виражається в тому, що Ради зосереджують у своїх руках не тільки законодавчу владу і контроль за виконанням законів, а й безпосереднє здійснення законів через всіх членів Рад, із метою поступового переходу до виконання функцій законодавства й управління держави поголовно всім трудящим населенням» [12, с. 481]. З огляду на наведену позицію, можна також говорити про те, що право зумовлено психологією людей, їхнім бажанням саморегуляції. На той час політика держави передбачала акцентування саме на свідомості людей, зокрема самостійному усвідомленні ними суспільної значимості права та необхідності поступового відходження від встановлених законодавчих норм, оскільки суспільна поведінка населення мала б сформуватись таким чином, щоб здійснювати будь-яку діяльність на благо суспільства, не порушуючи при цьому інтереси останнього.

Зважаючи на наведені позиції, можна стверджувати: в післяреволюційний період також мали місце наукові позиції щодо присутності психологічного фактора людей у праві, його виникненні та існуванні. Під впливом ідеології та тогочасної

політики держави право мало сформуватись у свідомості кожної людини, тим самим передбачалось скасування позитивного права як безпосереднього регулятора суспільних правовідносин.

Отже, післяреволюційний період характеризувався становленням радянської ідеології, яка мала в основі ідеї соціалізму та комунізму, які, безумовно, вплинули на розуміння права. На самому початку затвердження радянської влади право було занадто заідеологізованим, зокрема, воно знаходилося під впливом марксистсько-ленінської теорії, яка здійснила формування специфічного уявлення про право та його подальшу долю.

Підсумовуючи, варто сказати, що особливостями ідеологізації й політизації праворозуміння в післяреволюційний період є такі:

- фундаментом праворозуміння стала марксистсько-ленінська теорія;
- будь-які типи або підходи до розуміння права характеризувалися позитивістськими спрямуваннями;
- пріоритетним типом праворозуміння був соціалістичний, що виходив із політики соціалізму;
- право визнавалось переважно публічним, а про існування приватного права фактично не могла йти мова;
- виникнення та існування права зумовлювалось психологічним фактором.

Список використаних джерел:

1. Скоробогатов А.В. Современные концепции правопонимания. Учебно-практическое пособие. Казань : Институт экономики, управления и права, 2010. 159 с.
2. Волинка К.Г. Теория держави і права : навч. посібник. Київ : МАУП, 2003. 240 с.
3. Рассказов Л.П. Теория государства и права : учебник для вузов. 3-е изд. Москва : ИЦ РИОР: ИНФРА-М, 2010. 464 с.
4. Рассказов Л.П. К вопросу о месте российской правовой системы в юридической географии мира. *Политический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета (Научный журнал КубГАУ)*. 2014. № 01(095). С. 965–980.
5. Чельцов-Бебутов М.А. Социалистическое правосознание и уголовное право революции. Харьков : Юридич. изд-во НКЮ УССР, 1924. 92 с.
6. Загальна теорія держави і права / М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова та ін.; за ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. Харків : Право, 2002. 432 с.
7. Галунько В.В. Публічний інтерес в адміністративному праві. *Форум права*. 2010. № 4. С. 178–182.
8. Банчук О.А. Публічне і приватне право: Історія українських вчень та сучасність. Київ : Конус-Ю, 2008. 183 с.
9. Зелена І.В. До питання генезису приватного права. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 355–359
10. Рейснер М.А. Право. Наше право. Чужое право. Общее право. Ленинград – Москва : Госиздат, 1925. 276 с.
11. Луначарский А.В. Революция и суд. *Материалы Народного комиссариата юстиции*. Москва, 1918. Вып. 2. С. 15–19.
12. Ленин В.И. О демократизме и социалистическом характере советской власти. *Полн. собр. соч.* Изд-е 5-е. Москва : Политиздат, 1969. Т. 36. 1918. Март-июль. 731 с.